

Інститут педагогіки АПН України

На правах рукопису

МАТЯШ Нація Юріївна

ФОРМУВАННЯ У СТАРШОКЛАСНИКІВ ПРОФЕСІЙНОЇ
СПРЯМОВАНОСТІ НА СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКІ
СПЕЦІАЛЬНОСТІ У ВЗАЄМОДІЇ ШКОЛИ ТА ВУЗУ

ІЗ.00.01 - теорія та історія педагогіки

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Київ - 1994

Дисертація є рукописом

Робота виконана в Інституті педагогіки АПН України

Науковий керівник - кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник
ТИМЕНКО Микола Петрович

Офіційні опоненти - доктор педагогічних наук,
професор БУРИНСЬКА Ніна Миколаївна
- кандидат психологічних наук,
старший науковий співробітник
ФЕДОРШИШИН Борис Олександрович

Провідна організація - Тернопільський державний
педагогічний інститут

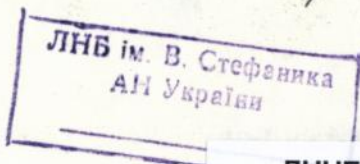
Захист відбудеться " 8 " квітня 1994 р. о 15 годині
на засіданні спеціалізованої вченої ради Д ІІЗ.І5.01 в
Інституті педагогіки АПН України за адресою:
252001. Київ-І, вул.Трьохсвятительська, 8.

З дисертацією можна ознайомитися в науковій частині
інституту.

Автореферат розіслано " 5 " березня 1994 р.

Вчений секретар
спеціалізованої вченої ради

 М.П.ЛЕПКИЙ

ЛНБ України ім.В.Стефаника

00801508 (M)

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. З переходом агропромислового комплексу України на нові економічні форми господарювання першочергового значення набуває проблема вдосконалення профорієнтаційної роботи в школі, яка сприяла б формуванню нового типу висококваліфікованого спеціаліста, з психологією власника, і, відповідно, новою мотивацією праці.

Як свідчить аналіз психолого-педагогічної літератури, загальнотеоретичні та методологічні підходи до проблеми професійної орієнтації школярів знайшли своє відображення в дослідженнях П.Р.Атутова, Н.М.Буринської, О.Є.Голомштока, В.М.Мацїгона, Є.М.Павлукенкова, Д.О.Тхоржевського, Б.О.Фелоришина, С.М.Чистякової та ін.

Є немало досліджень, які розкривають професійну спрямованість на окремі галузі виробництва: хімічного, поліграфічного, сільськогосподарського, на конкретні професії: педагогічні, медичні, інженерні, торговельні, будівельні та ін.

Увагу дослідників привертають питання використання профорієнтаційних можливостей навчальних дисциплін /Т.Г.Бас, Ю.Г.Барабаш, Н.М.Буринська, І.Д.Зверев, Р.М.Князева та ін./; диференційованого навчання /О.І.Бугайов, В.П.Ленгтінас та ін./; позакласної роботи /М.К.Степаненков, О.О.Стирін та ін./.

Опрацювання літературних джерел дає підстави стверджувати, що чільне місце в дослідженнях посідають питання професійної орієнтації учнів сільської школи. Зокрема, вони висвітлені в роботах М.В.Даниленка, К.І.Івановича, В.З.Моцак, А.М.Пашинського, Д.С.Сергієнка, В.Д.Симоненка, О.А.Чернік та ін.

Інтегративні процеси, які відбуваються в багатьох галузях виробництва, в тому числі і в агропромисловому комплексі, вплинули на характер досліджень проблем сільської школи. За останні роки з'явилися роботи М.І.Бардік, Р.П.Жданової, Г.П.Манхеева, В.Ф.Мішкурової, В.І.Петрухіна, В.С.Салієнко, О.Г.Сафронової, В.П.Сидоренка та ін., у яких відображена необхідність взаємодії школи з сільськогосподарськими підприємствами, сільськими професійно-технічними училищами, середніми спеціальними та ви-

шими сільськогосподарськими навчальними закладами.

Однак, вивчення стану проблеми дає підстави констатувати, що перевага надається орієнтації учнів на масові робітничі професії сільськогосподарського виробництва. В той же час недооцінюється робота по спрямуванню молоді на професії вищої кваліфікації, що вимагають формування комплексних знань, розвитку творчих здібностей, ініціативи, самостійності мислення.

Проблема ця актуальна і в зарубіжній педагогіці. Аналіз педагогічних досліджень зарубіжних авторів Н.Мер, У.Лаутербах /Німеччина/, Г.Дженкінсон, К.Дюсберг /США/ та ін. і вчених, які вивчали досвід розвинених країн з питань профорієнтації учнів /Л.П.Костикова, В.О.Рижов та ін./ підтверджує, що одним із підходів до успішного розв'язання проблеми орієнтації учнів на сільськогосподарські професії вищої кваліфікації є кооперація шкіл з вузами.

У вітчизняній практиці цей підхід реалізується перш за все в міських школах і стосується здебільшого орієнтації на педагогічні, технічні та економічні професії.

В результаті аналізу літературних джерел і стану проблеми на практиці була виявлена суперечність між потребою суспільства в спеціалістах сільськогосподарського профілю і рівнем їх підготовки. Необхідність її розв'язання і зумовлює актуальність проблеми.

Враховуючи актуальність, недостатню розробку і практичне значення професійної спрямованості старшокласників на сільськогосподарські спеціальності, та, зваживши реальні можливості профільного навчання на базі комплексу "школа-вуз" у її здійсненні, була визначена тема дослідження: "Формування у старшокласників професійної спрямованості на сільськогосподарські спеціальності у взаємодії школи та вузу".

Об'єкт дослідження - спільна діяльність школи та вузу по формуванню професійної спрямованості старшокласників на сільськогосподарські спеціальності.

Предмет дослідження - організаційно-педагогічні умови формування професійної спрямованості старшокласників на сільськогосподарські спеціальності у спільній діяльності школи та вузу.

Мета дослідження полягає у визначенні і обґрунтуванні організаційно-педагогічних умов ефективного формування професійної

опрямованості старшокласників на сільськогосподарські спеціальності у взаємодії школи та вузу.

Гіпотеза дослідження. Ми виходили з припущення, що формування професійної спрямованості старшокласників на сільськогосподарські спеціальності у взаємодії школи та вузу здійснюватиметься ефективно, якщо будуть створені спеціалізовані класи і профільні групи в них згідно з інтересами, нахилами і здібностями учнів, здійснена профорієнтаційна робота з врахуванням її організаційної, діагностичної, інформаційної, виховної, розвиваючої, консультативної, медичної функцій, розроблена і реалізована цільова комплексна програма як засіб координації дій педагогів школи та вузу.

Мета та гіпотеза зумовили постановку завдань дослідження:

1. Вивчити і проаналізувати теоретичні аспекти проблеми формування професійної спрямованості старшокласників у філософській, психологічній і педагогічній літературі.
2. Визначити структуру професійної спрямованості старшокласників на спеціальності сучасного сільськогосподарського виробництва, критерії і показники її сформованості.
3. Визначити, обґрунтувати і експериментально перевірити організаційно-педагогічні умови, необхідні для ефективного формування професійної спрямованості старшокласників на сільськогосподарські спеціальності у взаємодії школи та вузу і педагогічні засоби їх реалізації в практичній роботі навчально-виховних закладів різних типів.
4. Розробити і апробувати науково обґрунтовані методичні рекомендації з формування професійної спрямованості старшокласників на сільськогосподарські спеціальності у взаємодії школи та вузу.

Методологічну основу дослідження склали основні положення психолого-педагогічних досліджень про закономірності розвитку особистості учня; особистісний і системний підходи у формуванні професійного спрямування учнів; нормативні документи про освіту, перспективи її розвитку.

Залежно від специфіки поставлених завдань використовувались такі методи дослідження: 1/ вивчення та аналіз досліджень з питань професійної спрямованості старшокласників; 2/ вивчення та узагальнення досвіду з питань професійної орієнтації учнів на сільськогосподарські професії у масовій загальноосвітній школі;

3/ спостереження за навчально-виховною діяльністю учнів та педагогів; 4/ бесіда, анкетування, інтерв'ювання керівників шкіл, вчителів та учнів; 5/ методи оцінювання: рейтинг, самооцінка, експертна оцінка; 6/ педагогічний експеримент, якісна та кількісна обробка його результатів.

Наукова новизна дослідження полягає у визначенні таких функцій профорієнтації як організаційна, діагностична, інформаційна, виховна, розвиваюча, консультативна, медична та інтеграції їх впливу на формування у старшокласників професійної спрямованості внаслідок координації дій педагогічних колективів школи та вузу.

Теоретичне значення дослідження вбачається у розкритті структури професійної спрямованості, розробці критеріїв та рівнів її сформованості; виявленні провідної тенденції формування професійної спрямованості, яка полягає в інтеграції профорієнтаційних впливів школи та вузу.

Практичне значення дослідження полягає в розробці і апробації експериментальної цільової комплексної програми як засобу координації дій педагогічних колективів школи та вузу, програми спецкурсу "Основи агрономії", програми факультативного курсу "Професійне самовиховання", методики організації та проведення ділових ігор та сільськогосподарського дослідництва; розробці методичних рекомендацій та посібників з питань профорієнтаційної роботи з школярами.

На захист виносяться:

1. Структура професійної спрямованості, що включає такі компоненти як прагнення вибрати сільськогосподарську професію, інтереси та нахили до певного виду діяльності в сфері сільськогосподарського виробництва, мотиви вибору професії, переконання у правильному її виборі - це інтегральна якість особистості, яка ґрунтується на розвиткові потрібно-мотиваційної сфери і забезпечує свідомий вибір професії.

2. Організаційно-педагогічні умови ефективного формування професійної спрямованості старшокласників на сільськогосподарські спеціальності у спільній діяльності школи та вузу, що полягають у створенні спеціалізованого класу і профільних груп в ньому відповідно до інтересів, нахилів і здібностей учнів, розробці цільової комплексної програми як засобу координації дій педагогічних колективів школи та вузу, організації профорієнта-

ційної роботи з врахуванням її функцій.

3. Сукупність педагогічних засобів /спецкурси, ділові ігри, факультативи, сільськогосподарське дослідництво/ дозволяє реалізувати організаційно-педагогічні умови щодо формування професійної спрямованості старшокласників.

Апробація, використання та впровадження основних результатів дослідження здійснювались за допомогою:

- виступів дисертантки та пропаганди основних ідей дослідження на Республіканській науково-практичній конференції "Організація продуктивної праці школярів" /Хмельницький, 1988/; на республіканському семінарі "Сучасні форми і методи професійної роботи з учнівською молоддю" /Дніпропетровськ, 1990/; науково-практичній конференції "Проблеми трудового навчання і професійної орієнтації учнівської молоді" /Рівне, 1993/; Всеукраїнській науково-практичній конференції "Проблеми роботи середніх загальноосвітніх навчально-виховних закладів нового типу" /Київ, 1994/; науково-практичних конференціях Інституту педагогіки АПН України /Київ, 1987-1992/; міських та обласних методичних об'єднаннях вчителів дисциплін природничого циклу та трудового навчання /Київ, Львів, Полтава, Рівне/;

- публікації результатів дослідження /6 статей, 6 брошур/.

Дослідження проводилось поетапно. На першому етапі /1987-1988 рр./ здійснювалось теоретичне вивчення досліджуваної проблеми, аналіз передового і масового педагогічного досвіду. Проводився констатувальний експеримент в сільських загальноосвітніх школах Волинської, Київської, Львівської, Полтавської, Ровенської, Тернопільської областей. Було сформульовано гіпотезу дослідження.

На другому етапі /1988-1992 рр./ здійснювалось теоретичне обґрунтування і експериментальна перевірка методики дослідження. Формувальний експеримент проводився в обласній спеціалізованій школі з біології та основ сільського господарства, створеній на базі Львівського сільськогосподарського інституту і Дублянської середньої школи Нестерівського району Львівської області.

На третьому етапі /1992-1993 рр./ здійснювалась обробка результатів дослідження та їх теоретична інтерпретація.

Структура роботи. Дисертація складається із вступу, двох розділів, закінчення, висновків, списку використаної літератури та додатків.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У вступі обґрунтовується актуальність теми; визначаються

об'єкт, предмет, мета, гіпотеза, завдання і методи дослідження; розкриваються наукова новизна, теоретичне і практичне значення роботи; формулюються основні положення, що виносяться на захист.

У першому розділі "Проблема формування професійної спрямованості старшокласників у педагогічній теорії і практиці" розкриваються питання підготовки спеціалістів сільського господарства і орієнтації учнів на сільськогосподарські професії в Україні та за кордоном; аналізуються психолого-педагогічні аспекти формування професійної спрямованості школярів у дослідженнях вітчизняних та зарубіжних учених; аналізується стан проблеми у практиці сільської загальноосвітньої школи та сільськогосподарського вузу.

Аналіз літератури з проблем стану агропромислового комплексу показав, що аграрна реформа, створення економічної і правової бази для рівноправного існування всіх форм господарювання вимагає оновлення та формування нового соціального типу спеціаліста, а саме, спеціаліста-універсала. Виникнення такої потреби створює необхідні передумови для найістотніших змін у змісті і якості підготовки спеціалістів сільського господарства усіх ланок.

З аналізу існуючої системи підготовки спеціалістів сільського господарства в Україні випливає, що з об'єктивних причин важливу роль у процесі спрямування учнів на сільськогосподарські професії відіграє сільська загальноосвітня школа.

Вивчення педагогічних досліджень з питань орієнтації учнів сільської школи на сільськогосподарські професії підтвердили недостатню розробку цієї проблеми. Зокрема, мало висвітлено питання відповідності між вимогами до спеціаліста сучасного сільськогосподарського виробництва і професійними якостями особистості.

Підходи до розв'язання проблеми орієнтації на сільськогосподарські професії і підготовки відповідних спеціалістів нами було визначено при аналізі досвіду розвинених країн, де фаховий рівень приведено до потреб виробництва. Основу професійної орієнтації учнівської молоді і підготовки сільськогосподарських кадрів тут складає відповідна система попереднього відбору учнів на всіх ступенях навчання. Вона включає: а/ спеціалізацію загальноосвітньої підготовки в старших класах середньої школи; б/ індивідуалізацію навчання з широким використанням електронно-обчислювальної техніки; в/ залучення консультантів з профорієнтації для роботи з різними групами учнів, у тому числі з обларо-

ваними; г/ розробку найрізноманітніших заходів, які збагачують навчальний і життєвий досвід здібних учнів /конкурси з різними видами заохочень, читання спецкурсів, індивідуальні навчальні плани/; д/ подальший розвиток кооперації шкіл з вузами, який дає можливість здібним учням проходити програму вузівського рівня з відповідним заліком. Такий підхід дозволяє повніше враховувати здібності, інтереси і нахили молоді до сільськогосподарської діяльності.

Порівнявши вітчизняний та зарубіжний досвід, ми зійшлися на тому, що формування професійної спрямованості старшокласників на сільськогосподарські професії доцільно проводити в спеціалізованих школах, створених на базі вузів або науково-дослідних установ. Це дозволяє підійти до розв'язання проблеми комплексно.

Вивчення питання професійного спрямування учнівської молоді на конкретну професію дозволило зробити висновок про необхідність дотримання принципу особистісного підходу, який передбачає врахування всіх структурних елементів особистості. В ході дослідження нами використана концепція К.К.Платонова про структурну природу особистості. Ми зупинились на першій підструктурі, її спрямованості.

Аналіз психолого-педагогічної літератури з питань професійної спрямованості учнів /Г.Г.Бас, Н.М.Буриноска, М.К.Котиленьков, О.П.Лисенко, Б.П.Магзумов, Е.М.Павлютенков, А.Сейтешев та ін./ свідчить, що професійна спрямованість - це інтегральна якість особистості, яка ґрунтується на розвиткові потребно-мотиваційної сфери і забезпечує свідомий вибір професії. Вона включає такі компоненти: прагнення вибрати професію, інтереси та нахили до певного виду діяльності, мотиви вибору професії, переконання у правильному її виборі.

Результати дослідження дали можливість визначити основні критерії сформованості у старшокласників професійної спрямованості:

- 1/ інформованість про професії сучасного сільськогосподарського виробництва;
- 2/ прояв інтересу до біології та сільськогосподарської праці;
- 3/ наявність нахилів до сільськогосподарської праці;
- 4/ сформованість мотивів, пов'язаних із змістом професій

сільськогосподарського виробництва;

5/ сформованість професійних намірів.

Застосування встановлених критеріїв дозволило умовно розподілити учнів на три групи за рівнем професійної спрямованості, визначити її показники /таблиця I/.

Таблиця I. Показники сформованості у старшокласників професійної спрямованості на сільськогосподарські професії

Критерії сформованості	Рівні професійної спрямованості		
	Високий	Середній	Низький
1. Інформованість про професії сучасного сільськогосподарського виробництва	Володіє широким інформацією	Володіє неповною інформацією	Не має достатньої уяви про професії
2. Прояв інтересу до біології та сільськогосподарської праці	Стійкий, чітко виражений	Нестійкий, не у повній мірі виражений	Частково виражений
3. Наявність нахилів до сільськогосподарської праці	Чітко виражені	Не до кінця виражені	Частково виражені
4. Сформованість мотивів, пов'язаних із змістом професії сільськогосподарського виробництва	Визначені чітко	Не до кінця визначені	Визначені слабо
5. Сформованість професійних намірів	Усвідомлені, тверді, в результаті чого шляхи реалізації намірів чітко визначені	Не до кінця усвідомлені, в результаті шляхи реалізації намірів визначені нечітко	Визначені слабо або відсутні, в результаті шляхи реалізації намірів не визначені

При проведенні констатуючого експерименту ми визначили, що з 864 випускників сільських загальноосвітніх шкіл у 64,68% спостерігається негативне ставлення до середньої спеціальної і вищої сільськогосподарської освіти. Були з'ясовані причини, які гальмують процес формування професійної спрямованості у старшокласників на сільськогосподарські спеціальності вищої кваліфікації.

Серед них найхарактерніші:

1/ недостатня інформованість про професії сучасного сільськогосподарського виробництва, яка визначалась через знання структури виробництва, видів професійної освіти, потреб в кадрах, змісту та умов праці з обраної професії, навчальних закладів /мали слабкі знання - 24% учнів, мали недостатні знання - 48%, мали повні знання - 28%/;

2/ недостатня вираженість професійного інтересу /частково виражений - 23,8%, не у повній мірі виражений - 48,2%, чітко виражений - 28,0%/;

3/ невизначеність професійних нахилів /71,2%/;

4/ недостатня визначеність мотивів, пов'язаних із змістом праці обраної професії у 37,5% учнів;

5/ невизначеність професійних намірів у 70% випускників.

Визначення рівня професійної спрямованості старшокласників на сільськогосподарські спеціальності вищої кваліфікації довело, що характерним для масової практики сільської загальноосвітньої школи є середній /52,08%/ та низький /34,72%/ рівні. Високого рівня професійної спрямованості досягнула незначна /13,20%/ кількість учнів.

Покомпонентний аналіз професійної спрямованості дозволив нам розкрити внутрішні /суб'єктивні/ фактори, які гальмують процес формування. Ми розділяємо судження вчених /О.П.Лисенко, К.К.Платонов, К.К.Степаненков та ін./ про те, що професійна спрямованість соціально зумовлена, і внутрішні фактори тісно пов'язані із зовнішніми. Вивчення впливу різних зовнішніх факторів на вибір професії учнями сільських шкіл і студентами сільськогосподарських вузів дозволило виявити вісім груп зовнішніх факторів: 1 - сфера дружніх стосунків /товариші, друзі, знайомі/, 2 - навчальні предмети /природничо-математичного циклу, гуманітарного, трудове навчання, спецкурси/, 3 - позакласна робота

/гуртки, наукові товариства школярів, виховні заходи/, 4 - позашкільна робота /екскурсії, зустрічі та ін./, 5 - педагогічний колектив /директор, організатор позакласної роботи, класний керівник, вчителі-предметники/, 6- сім'я /батько, мати, брат, сестра, інші родичі/, 7 - засоби масової інформації /книжки, газети, журнали, кінофільми, радіо- і телепередачі про професії/, 8 - продуктивна праця /сільськогосподарське дослідництво, індивідуальна трудова діяльність, учнівські об'єднання, сімейний підряд та ін./.

Аналіз перелічених факторів показав, що:

1/ найбільший вплив на вибір сільськогосподарських професій має група факторів - продуктивна праця, а саме сільськогосподарське дослідництво як одна з форм творчої діяльності школярів;

2/ другою по значущості групою факторів виступають навчальні предмети, серед яких спецкурси;

3/ вагомий вплив справляє позакласна робота.

З зовнішніх факторів впливу на формування професійної спрямованості старшокласників ми обрали і ввели у формулючі експеримент лише ті, які мають значення для вибору сільськогосподарської спеціальності, а саме спецкурси, сільськогосподарське дослідництво, факультативи, масові заходи та ін.

Теоретичне вивчення досліджуваної проблеми, аналіз передового і масового досвіду, констатуючий експеримент визначили зміст і характер проведення формуючого експерименту, результати якого висвітлені в другому розділі дисертаційного дослідження.

У другому розділі "Дослідження ефективності умов та педагогічних засобів формування професійної спрямованості старшокласників на сільськогосподарські спеціальності у взаємодії школи та вузу" розкривається методика формуючого експерименту; обґрунтовані організаційно-педагогічні умови ефективного формування професійної спрямованості, які полягають у створенні спеціалізованого класу на базі комплексу "школа-вуз", розробці цільової комплексної програми формування професійної спрямованості старшокласників як засобу координації дій педагогічних колективів школи та вузу, організації профорієнтаційної роботи з врахуванням її функцій та педагогічних засобів реалізації

цих умов в навчальному процесі, що виражається через спецкурси, лілові ігри, факультативи, сільськогосподарське дослідництво.

В процесі вивчення і аналізу вітчизняного та зарубіжного досвіду було визначено, що однією з перспективних тенденцій у процесі формування професійної спрямованості старшокласників на сільськогосподарські спеціальності є інтеграція виховних взаємовпливів на становлення особистості, що можливі при кооперуванні школи з іншими соціальними інститутами, зацікавленими у підготовці кваліфікованих спеціалістів. Це викликало необхідність створення спеціалізованих шкіл або класів при вузах, які дозволяють розв'язати поставлені перед школою завдання. Нами було створено такий комплекс на базі Дублянської середньої школи Нестерівського району Львівської області та Львівського сільськогосподарського інституту, де проводився формульний експеримент.

Першочерговим завданням при його здійсненні було дотримання і перевірка ефективності, визначених в результаті аналізу літератури та стану проблеми на практиці, трьох основних умов.

Перша умова - створення спеціалізованої школи сільськогосподарського спрямування і профільних груп в ній на базі комплексу "школа-вуз".

Створення профільних груп у спеціалізованому класі - це складний і відповідальний процес, який визначається правильним їх комплектуванням. Його проводили на основі відкритого конкурсу з врахуванням індивідуальних особливостей учнів, які визначалися за допомогою діагностичних методів. В умовах конкурсу враховувалося бажання учнів не лише навчатися в профільному класі, продовжити навчання в спеціальному сільськогосподарському навчальному закладі, а й після закінчення якого працювати за обраним профілем. Це визначалося шляхом бесіди, у ході якої з'ясувалося ставлення до профільних предметів, успішність з них, ставлення до праці в сільському господарстві, участь у профільних гуртках, олімпіадах, творчих конкурсах, заочних школах. Проведення залікових робіт з профільних предметів допомогло визначити рівень знань та інтелектуальних умінь, які враховувалися нами при організації навчально-трудової діяльності в профільних групах.

Дуже важливим є дотримання відповідності інтересів і нахилів учнів з профілем навчання. Профілі груп визначалися відповідно до факультетів вузу: агрономічного, механічного, економіч-

ного. При визначенні інтересів та нахилів учнів до певного типу професій був використаний диференційно-діагностичний опитувач /ДДО/ розроблений Є.О.Климовим, методика "Квадрат інтересів", модифікована Є.М.Павлутенковим, анкета "Карта інтересів", розроблена О.Є.Голомштоком та О.А.Черник.

Друга умова - розробка цільової комплексної програми з формування професійної спрямованості старшокласників на сільсько-господарські спеціальності.

У процесі взаємодії школи та вузу виникла потреба в координації дій педагогічних колективів, у необхідності цільової комплексної програми як засобу координації. Цільова комплексна програма розкриває зміст і структуру спільної діяльності навчальних закладів з формування професійної спрямованості старшокласників. В основу її покладено визначення В.І.Семенова, який вважає, що це "система заходів, спрямованих на вирішення єдиної проблеми, що відрізняється особливою складністю та вимагає об'єднання зусиль виконавців"¹.

Для розробки програми нами використаний програмно-цільовий метод як один з впливових при розв'язанні проблем управління в різних галузях науки і техніки. В основу покладено спосіб постановки мети, який затвердився у педагогічній технології і відрізняється від інших тим, що мета формується через результати виховання, виражені у діях учнів.

Використання програмно-цільового методу сприяє поглибленню системного підходу до формування у старшокласників професійної спрямованості.

Формування професійної спрямованості старшокласників на сільськогосподарські спеціальності у взаємодії школи та вузу як процес проходить у рамках певної педагогічної системи. В межах структури цієї системи здійснюються всі взаємодії учнів, вчителів і викладачів вузу, якими визначається хід педагогічного процесу, спрямованого на формування особистості учня.

Результати проведеного нами дослідження дозволяють стверджувати, що структура спільної діяльності школи та вузу як педагогічна система функціонуватиме тоді, коли її елементи будуть

І Семенов В.И. План роботи школи в умовах реалізації реформи // Народное образование, - 1986, - № 10, - С.67.

чітко визначені і взаємозв'язані між собою. В основу структури покладено спільну діяльність школи та вузу. Отже, складовими будуть: 1/ мета спільної діяльності; 2/ вчителі школи та викладачі вузу як суб'єкти діяльності, які керують процесом; 3/ учні як суб'єкт і об'єкт діяльності; 4/ зміст діяльності визначається системою заходів; 5/ способи діяльності визначаються її організаційними формами.

В роботі підкреслена важливість врахування при розробці цільової комплексної програми функцій взаємозв'язаних ланок у процесі формування професійної спрямованості старшокласників, а саме школи та вузу.

Функції школи полягають у: забезпеченні достатнього рівня викладання навчальних предметів; б/ організації спільних засідань та зустрічей вчителів спеціалізованих класів та викладачів інституту різних факультетів з метою узгодження планів, програм, вимог до знань та умінь учнів; в/ вивчення шляхом психологічних досліджень індивідуальних особливостей учнів та з їх врахуванням допомога у виборі профілю навчання і сфери застосування набутих знань, умінь та навичок; г/ створення умов для здійснення поглибленої загальноосвітньої підготовки учнів шляхом впровадження спецкурсів; д/ забезпечення глибокої профорієнтаційної роботи за профілями; е/ сприяння набуттю учнями навичок роботи на навчально-послідних ділянках, в теплиці та інших об'єктах.

Функції вузу полягають у: а/ наданні школі практичної допомоги при складанні навчальних планів та програм спецкурсів; б/ участі у спільних засіданнях викладачів вузу і вчителів з питань узгодження програм, планів, методики викладання предметів, вимог до знань та умінь учнів; в/ залученні викладачів інституту до читання спецкурсів, які можуть викладатися в інтегрованій формі або окремо; г/ наданні школі навчальної бази для проведення лабораторних і практичних занять; д/ участі в організації таких масових заходів як олімпіади, наукові конференції, дні відкритих дверей, вечори-діалоги та ін.; е/ розробці спільно з педагогічною радою положення про складання випускних екзаменів та вимоги про зарахування учнів до вузу; в/ залученні викладачів вузу до прийому перевірних та випускних екзаменів з профільних предметів.

В ході розробки та реалізації програми були запропоновані основні організаційні заходи для подолання перепон у досягненні кінцевої мети. Вони включають, крім традиційних форм профорієнтаційної роботи /бесіди, екскурсії, лекції та ін./ і нові /ділові та рольові ігри/, апробовані нами в ході формульного експерименту.

Третя умова - організація профорієнтаційної роботи з врахуванням її функцій: організаційної, діагностичної, інформаційної, виховної, розвиваючої, консультативної, медичної.

У процесі дослідження доведена важливість організаційної функції, котра полягає у науково-методичному та кадровому забезпеченні профорієнтаційної роботи.

Діагностична функція була спрямована на вивчення індивідуальних особливостей особистості учнів. В процесі дослідження визначались інтереси та нахили учнів до певного типу професій, до конкретного виду діяльності, до сільськогосподарської праці, мотиви вибору професії. При визначенні названих характеристик особистості були використані такі діагностичні методи як анкетування, метод незалежних характеристик, самооцінка, бесіда, спостереження, різні види письмової перевірки знань учнів. Результати діагностики професійної спрямованості кожного учня заносились в "Карту індивідуальних особливостей учня в процесі навчально-трудової діяльності", аналізувались і враховувались при визначенні професійних намірів учнів.

З метою професійної інформації нами були використані профорієнтаційні можливості навчального матеріалу предметів природничого циклу, трудової підготовки та позакласної роботи. Основний акцент робився на викладання спецкурсу "Основи агрономії", який допоміг ознайомити учнів із спеціальними знаннями та вміннями, необхідними для оволодіння сільськогосподарськими професіями. Певний науковий і практичний результат дало проведення у ході дослідження ділових та рольових ігор на уроках біології та хімії, що скорегувало методику роботи з поглиблення профорієнтаційних знань.

В результаті експериментальної роботи було встановлено, що виховна функція профорієнтації мала особливий вплив на формування професійно важливих якостей особистості. Реалізація на практиці спеціально розробленої програми факультативного

курсу "Професійне самовиховання" передбачала формування в учнів прийомів самопізнання та самоаналізу.

Використання консультативної функції профорієнтації підтвердило її вплив на формування і корекцію вмінь учнів співставляти зміст професії з її вимогами до спеціаліста.

Визначено, що в процесі формування професійної спрямованості важливе значення має розвиваюча функція, яка впливає на розвиток професійно важливих якостей особистості за допомогою творчих завдань. При цьому була використана одна з найпоширеніших форм творчої діяльності - сільськогосподарське дослідництво, яке учні проводили під керівництвом вчителів біології, хімії і викладачів кафедр вузу. Результати дослідницької роботи оформляли у вигляді наукової доповіді, з якою виступали на секціях шкільного наукового товариства і засіданнях кафедр.

У своєму дослідженні ми звернули увагу на медичну функцію профорієнтації, яка спрямована на виявлення стану здоров'я учнів і має особливе значення при виборі професії.

Звичайно, ці функції не мають чітких меж між собою, вони тісно пов'язані і переплітаються одна з одною, що дає можливість впливати на процес формування професійної спрямованості учнів комплексно.

Ефективність експериментальної роботи встановлювалась на основі рівнів професійної спрямованості старшокласників на сільськогосподарські спеціальності, про що свідчать результати, отримані дослідним шляхом. Кількісні дані викладені в таблиці 2.

Таблиця 2. Рівні професійної спрямованості до та після експерименту /кількість учнів - 32/

Рівні професійної спрямованості старшокласників	Кількість учнів /в %/		Різниця між даними до та після експерименту
	до експерименту	після експерименту	
Високий	29,5	49,5	+ 20
Середній	25,3	39,3	+ 14
Низький	45,2	11,2	- 34

Результати експериментальної роботи показали, що кількість старшокласників з високим рівнем професійної спрямованості зросла на 20%, з середнім – на 14%, із низьким знизилася на 34%.

Ефективність експериментальної роботи визначається і високим процентом учнів, які після навчання в спеціалізованому класі вибрали професію, яка відповідає профілю навчання /59,38%/ або близька до профілю навчання /21,98%/. Про це свідчать дані таблиці 3.

Таблиця 3. Відповідність професійних планів учнів експериментального класу профілю навчання /кількість учнів - 32/

Профілі	Вибрані професії					
	Відповідають профілю навчання		Близькі до профілю навчання		Не відповідають профілю навчання	
	К-сть учнів		К-сть учнів		К-сть учнів	
	в од.	в %	в од.	в %	в од.	в %
економічний /10 учнів/	7	21,875	1	3,125	2	6,25
агрономічний /13 учнів/	9	28,125	2	6,25	2	6,25
механічний /9 учнів/	3	9,375	4	12,5	2	6,25
Всього:	19	59,375	7	21,875	6	18,75

Наслідки проведеного формуючого експерименту показують, що дотримання визначених організаційно-педагогічних умов формування професійної спрямованості старшокласників на сільськогосподарські спеціальності та використання профорієнтаційних можливостей таких засобів, як спецкурси, факультативні заняття, ділові ігри, сільськогосподарське дослідництво в умовах профільного навчання у взаємодії школи та вузу сприяло усвідомленому вибору професійного шляху у старшокласників. Дослідження дозволило зробити висновок про справедливість висунутої гіпотези.

Результати дослідження зводяться до таких висновків:

1. Професійна спрямованість до конкретного виду діяльності, що включає такі компоненти, як прагнення вибрати професію, інтереси та нахили до конкретного виду діяльності, мотиви вибору професії, переконання у правильному виборі професії - це інтегральна якість особистості, яка ґрунтується на розвиткові потребно-мотиваційної сфери і забезпечує свідомий вибір професії.

2. Однією з перспективних тенденцій у формуванні професійної спрямованості старшокласників на сільськогосподарські спеціальності є інтеграція школи та вузу, що справляє позитивний вплив на цілісний процес всебічного розвитку особистості учня.

3. Ефективність спільної діяльності школи та вузу по формуванню професійної спрямованості старшокласників на сільськогосподарські спеціальності залежить від організаційно-педагогічних умов: створення спеціалізованого класу і визначення профільних груп в ньому відповідно до інтересів, нахилів та здібностей учнів; розробці цільової комплексної програми як засобу координації дій педагогічних колективів школи та вузу; організації профорієнтаційної роботи з врахуванням її функцій; організаційної, діагностичної, виховної, розвиваючої, інформаційної, консультативної, медичної.

4. Створення в Україні спеціалізованих шкіл або інших типів навчально-виховних закладів на базі комплексу "школа-вуз" не лише поглиблює і розширює знання учнів з профільних дисциплін, але й відповідно враховує їх інтереси, нахили, здібності. Тому закономірним стає підвищений інтерес вчених-педагогів і працівників народної освіти до створення таких комплексів.

Проведене дослідження підтвердило можливість формування професійної спрямованості старшокласників на сільськогосподарські спеціальності у взаємодії школи та вузу. Означена проблема не вичерпується даним дослідженням. Потребують дальшої розробки питання забезпечення наступності між школою, вузом і виробництвом у формуванні професійної спрямованості; визначенні шляхів вдосконалення підготовки спеціалістів сільського господарства з врахуванням сучасних суспільних орієнтирів.

Основні положення роботи відображені у таких публікаціях:

1. Організація продуктивної праці в процесі сільськогосподарського дослідництва // Організація продуктивної праці школярів. Тези республ. науково-практичної конференції. Хмельницький, 12-13 жовтня 1988 р. - Київ, 1988. - С.38.

2. Профорієнтаційні функції гурткової роботи з учнями // Сучасні форми і методи профорієнтаційної роботи з учнівською молоддю. Тези республ. семінару. Дніпропетровськ, 17-19 квітня 1990. - С.58-60.
3. Порівняльний аналіз проблеми підготовки спеціалістів сільськогосподарства в Україні та за кордоном // Проблеми трудового навчання і професійної орієнтації учнівської молоді. Тези республ. науково-практичної конференції. Рівне, 1993. - Ч.І. - С.93.
4. Формирование у старшеклассников профессиональной направленности на труд в сельском хозяйстве // Трудовое становление и профессиональное самоопределение учащейся молодежи. Сб. статей под ред. Н.П.Тименко. Институт педагогики АПН Украины. Київ, 1989. - С.55-59.
5. Классы агробиологического профиля // Школа и производство. - 1991, № 1. - С.47.
6. Вивчення індивідуальних особливостей школярів з метою профконсультації // Методичні рекомендації. Інститут педагогіки АПН України. - Київ, 1991. - 53 с. /у співавторстві/.
7. Педагогічне керівництво професійним самовизначенням школярів // Методичні рекомендації. Інститут педагогіки АПН України. - Київ, 1991. - 48 с. /у співавторстві/.
8. Сільськогосподарське дослідництво як фактор активізації професійної спрямованості у старших школярів // Колективна монографія. Інститут педагогіки АПН України. Київ, 1992. - С.124-135.
9. Форми профорієнтаційної роботи з учнями // Профорієнтаційна робота із школярами. Методичний посібник для вчителів. За ред. М.П.Тименка. Обласний Інститут удосконалення вчителів. Рівне, 1992. - С.21-51 /у співавторстві/.
10. Навчальні програми спеціального курсу для старшокласників середньої загальноосвітньої школи з агротехніки сільськогосподарського виробництва для УШ-ХІ класів. К.: Освіта, 1992. - С.3-24.
11. Навчальні програми з основ фермерської діяльності для Х-ХІ класів сільської загальноосвітньої школи. К.: Освіта, 1993. - С.30-54.
12. Цільова комплексна програма формування професійної спрямованості старшокласників як засіб координації дій педагогічних колективів школи та вузу // Проблеми роботи середніх загальноосвітніх навчально-виховних закладів нового типу. Тези Всеукраїнської науково-практичної конференції. Київ, 1994 /друкується/.

Піллясно до друку 02.03.1994 р. Об'єм 1,9. Формат 60x84 І/16
Друк офсетний. Тир. 100 пр. Зам. 60. Безплатно.

ЛОД УДПУ ім. М. П. Драгоманова, Київ, Пирогова 9.

16/02

461012

AB 29.527
AB 29.527